

'Leny was een vriendin

In het vorige maand verschenen *Eine Handvoll Karte* legt de bekroonde Oostenrijkse jeugdboekenschrijfster Rachel van Kooij een tot nu toe onbekend Joods familiedrama bloot dat zich tijdens de Tweede Wereldoorlog in Breda afspeelde.

Met een vrijwel vlekkeloze topografie en groot inlevingsvermogen maakt de van origine Nederlandse auteur de gruwel van de Holocaust en het criminele karakter van de Jodenvervolging invoelbaar voor een nieuwe generatie jongeren in het Duitse taalgebied. Marga Minco speelde onvoorzien een bepalende rol in het ontrafelen van de Bredase tragedie.

door
Leo Nierse
leo.nierse@bndestem.nl

Das Sankt Ignatiuskrankenhaus. Kaffeehaus 't Zuid. Veemarktstraat, Wilhelminasingel. Allemaal gelegen in Breda, *einer Stadt im Süden der Niederlande, nahe der belgischen Grenze*. Het zijn wonderlijke woorden voor een Bredanaar om in een splinternieuw Duits jeugdboek aan te treffen. Maar vrolijke woorden zijn het niet, door

de schrijvende context waarin ze door de Weense pedagoge Rachel van Kooij zijn opgeschreven. Vorige maand verscheen bij Verlag Jungbrunnen Wien de zevende jeugdroman van deze Weense jeugdboekenauteur. Het bevat het tragische verhaal van het Joodse gezin Goldstein uit Breda dat in 1942 in de gaskamers van Auschwitz-Birkenau zijn vroegtijdige einde vond: vader Sylvain (1890), moeder Rosa Egger (1893) en de meisjes Leny (1929) en Carry (1932). Het boek geeft ze hun vergeten namen terug.

Hun trieste levende deelden de Goldsteins met nog 109 Bredase Joden, die tussen 27 augustus 1942 en 9 april '43 naar de Duitse vernietigingskampen werden afgevoerd. De andere helft van de kleine toenmalige Joodse gemeenschap in Breda ont kwam aan de *Endlösung* door tijdig onder te duiken, na arrestatie alsnog te ontsnappen of - wie weet - op miraculeuze wijze de vernietigingskampen te overleven.

Dat het gezin Goldstein alsnog aan de massale anonimiteit van de Holocaust is ontrukkt, is te danken aan fascinerend toeval. Rachel van Kooij woonde haar eerste tien levensjaren in ons land, waarna haar familie verhuisde naar Wenen, waar ze nog steeds woont. Ze is een kleindochter van het Bredase echtpaar De Groot. Rachels grootvader August (1886-1984) verhuisde van Amsterdam naar het vooroorlogse Breda, waar hij filiaalchef van muziekhandel Bender werd. Het katholieke gezin woonde boven de winkel aan de Veemarktstraat. De Groot sloot er vriendschap met een Joodse amateurmusicus, die bij hem een vleugel aanschafte: Sylvain Goldstein! Na de oorlog verhuisde de jong verzuimde August de Groot met zijn tweede vrouw naar Ulvenhout. En daar, aan de Pastoor Vermuntstraat, logeerde geregeld zijn kleindochtertje Rachel. Op een dag, toen ze acht jaar was, stuitte het meisje er op een prentbriefkaartenalbum. „Dat is het album van Leny”, zei haar moeder slechts. „Leny was een vriendin en ze is vermoord”. Dat was de prille opmaat van de latere herontdekking. Geschrokken van dat laatste woord - *vermoord* - vroeg de jonge Rachel niet verder. „Maar het is mij altijd bijgebleven”, vertelt ze aan de telefoon. Ruim twee decennia later kreeg ze bij een boedelruiming het album opnieuw onder ogen. De kinderboekenschrijfster besloot uit te zoeken wie die Leny nou eigenlijk was en wat haar was overkomen. Aanvankelijk wilde haar in 2000 begonnen archiefonderzoek niet vlotten. Pas toen ze in 2003 naar haar geboorteland reisde en in de volgende vijf jaar even zovele keren Breda bezocht, ging het vlotten.

Bepalend was een ontmoeting met Marga Minco, de schrijfster van *Het bittere kruid*. Al had de in Oostenrijk opgevoede Van Kooij er aanvankelijk geen flauwe notie van met wie ze te maken had. Niettemin was het de in ons land veelgelezen Bredase Jodin die Van Kooij op het goede spoor

Leny Goldstein (voorste rij, derde van rechts) op een ongedateerde klassenfoto.

foto Verlag Jungbrunnen Wien

zette. „Marga Minco gaf mij m'n eerste foto van Leny Goldstein.”

Daarmee had het vermoorde meisje - eindelijk - een gezicht voor haar gekregen. Hoe dat kon? Minco (90 volgende maand, sinds 1945 woonachtig in Amsterdam) bleek een foto van haar eigen ouders uit 1937 te hebben... mét de gezochte Leny en Carry Goldstein op school. Wat bleek? De meisjes woonden destijds aan de Wilhelminasingel en hadden volop vriendjes in

wassenen is de door kinderoogen weergegeven laatste reis van de Goldsteins even eenvoudig als huiveringwekkend beschreven. Daarmee begint en eindigt het boek. Enkele uren voor het aanbreeken van haar 13e verjaardag, staat Leny met haar familie in een massale doucheruimte, die zij niet als gaskamer kan herkennen. Zou 't water koud zijn? vraagt het meisje zich nog af. Daarna springt het verhaal terug naar zaterdag 23 november 1929, als Sylvain Goldman in het Ignatiusziekenhuis zijn juist geboren oudste dochter haar naam geeft. Haar korte leventje kan beginnen. Ze bezoekt de - niet met name genoemde, maar zeer herkenbare - Nutsschool aan de Jan Nieuwenhuizenstraat, viert sinterklaas in 't Zuid en schooltoneel in *Concordia*, ziet in het *Casino* de film over Wilhelmina's 40-jarige regeringsjubileum, maakt de eerste zes dagen mee van De Vlucht (de massale evacuatie van Breda in mei 1940). Ze slaagt nog voor het toelatingsexamen voor 't Stedelijk Gymnasium. Maar de wetenschap van het ellendige einde kleurt elke gebeurtenis in het blije kinderleven intens bleek.

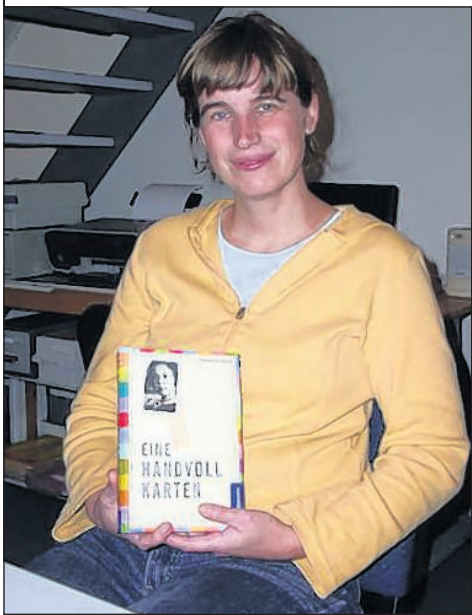
'Hield Leny van aardbeienijs? Zulke dingen wou ik weten'

de nabijgelegen Loopschansstraat. Daar woonde ook de familie Menco met hun opgroeiende dochter Sara, later bekend als Marga Minco. Leny en Carry vonden het prachtig om zo nu en dan als 'dametjes' thee te gaan drinken bij hun oude Joodse achterburen. Een uitsnede van die ene foto, kort voor de oorlog in die Joodse huiskamer aan de Loopschansstraat genomen, siert nu de omslag van *Eine Handvoll Karten*: als portretje van Leny Goldstein. Een lange tocht langs stads-, school- en kamparchieven en intensieve internet-correspondentie brachten Van Kooij in contact met vroegere school- en buurtgenootjes van de Goldsteins, van wie er nu nog maar twee in Breda en twee in Bergen op Zoom leven. Een gouden treffer was ook Rachel van Kooij's ontmoeting met Jan Bader, de bibliothecaris van de Bredase synagoge en expert op het gebied van het Joodse leven in Breda door de eeuwen heen. Hij kon de schrijfster van een historische onderlegger voorzien. Bovendien kon Bader - die de ongepubliceerde memoires van de Bredase *Joodse Raad*-voorzitter Henri Samuel bezit - haar in staat stellen een eigentijdse blik van binnenuit het Bredase Jodendom op de gebeurtenissen te werpen. Ook hoe het fatale transport naar Auschwitz via Westerbork verliep, kon Van Kooij uit Samuels memoires herleiden. „Maar”, zegt zij, „het allerbelangrijkste vond ik om de kleine menselijke details te horen van mensen die Leny en haar zusje persoonlijk hebben gekend. Voor het boek wilde ik allereerst de kleine verhaaltjes, niet de grote historische feiten. Hield Leny van aardbeienijs? Dat soort weetjes. Daarmee kun je je in het kind inleven. Dat inleven is haar bewonderenswaardig goed afgegaan. Het boek is bedoeld voor jongeren vanaf 13 jaar, maar ook voor vol-

Het laatste

Henri Samuel uit de Willemstraat wordt op dinsdagavond 10 november 1942 op het Bredase politiebureau aan de Veemarktstraat ontboden. De voormalige officier is voorzitter van de plaatselijke Joodse Raad en hij weet alweer hoe laat het is. Er is een nieuw Jodentransport naar Westerbork ophanden en met commissaris De Bruijn zal hij weer moeten onderhandelen over de namen van de Bredase Joden, die ditmaal uit hun stad weggevoerd zullen worden. Het is je reinste koehandel. De politicommissaris, die zijn orders van de op het Kasteel gevestigde SD krijgt, wil de 19 geselecteerde personen eigenlijk de volgende dag al laten ophalen, zodat ze donderdagochtend vroeg meteen op de trein naar Westerbork gezet kunnen worden. Met veel soebatten krijgt Samuels gedaan dat de ongelukkigen - wier huisraad allang geïnventariseerd is - de nacht nog thuis mogen doorbrengen. Hij zegt toe dat de 13 volwassenen en zes kinderen zich om 07.00 uur op het treinstaa-

Rachel van Kooij

In de Bredase synagoge, 2009 foto Jan Bader

- ▶ Wordt in 1968 in Wageningen geboren.
- ▶ Op haar 10e verhuist het gezin Van Kooij naar Wenen, de nieuwe standplaats van haar vader, die VN-functionaris is.
- ▶ Aan de Universiteit van Wenen afgestudeerd als pedagoog en orthopedagoog.
- ▶ Woont in Klosterneuburg bij Wenen.
- ▶ Behalve als schrijfster werkzaam als verzorgster van gehandicapten.
- ▶ *Eine Handvoll Karte* is haar 7e jeugdroman. Een Nederlandse vertaling is niet waarschijnlijk.
- ▶ Haar boeken zijn vertaald in het Italiaans, Spaans, Japans, Chinees en Koreaans.
- ▶ Haar dubbel bekroonde *Der Kajütenjunge des Apothekers* (2005) gaat over de noodlottige reis van het Amsterdams VOC-schip De Batavia in 1628-'29, maar is hier niet vertaald.
- ▶ Enige Nederlandse vertaling: *Het testament van de tuinheks* (uitgeverij De Eenhoorn, België).
- ▶ Noemt Thea Beckman haar 'grote voorbeeld'.